

A MARXIZMUS-LENINIZMUS MEGJELENÉSE ÉS TERJEDÉSE AZ ARAB VILÁGBAN

A marxizmusnak és a különféle szocialisztikus eszméknek a terjedését az arabok lakta hatalmas régióban megkönnyítette s egyszersmind megnehezítette az iszlám: jóllehet még a primitív iszlám is sokkal több, sokkal komplexebb jelenség, mint egyenlőségre, egyfajta közösségi szemléletre alapozott társadalmi tanítás, illetve mozgalom. A marxizmus terjedését nem az ősi vallásos hagyományok nyújtotta analógiák segítik elő, hanem sokkal inkább olyan alapvető társadalmi-gazdasági, technikai-kulturális változásnak kell végbemennie, amely éppen ezeket az archaikus nézeteket és mozgalmakat változtatja meg alapvetően. A gyarmati uralom alá került arab országokban ezek a változások azonban csak igen lassan következhetnek be, s a függetlenségért való küzdelem ideológiájának megteremtéséhez a társadalmi haladás hívei is igen gyakran nyultak vissza - mozgósító erejük miatt - az ősi múlt, s mindenekelőtt az iszlám értékeihez. S ha gyakran hamisan tették is, mégis igyekeztek kimutatni a szocializmus eszméjének hazai, keleti (és arab) gyökereit (ezzel is mintegy szembeállítva a nyugati eszmékkel; mindenáron arra törekedve, hogy kimutassák: a szocializmusnak nemcsak nyugati, hanem keleti eredete is van). Tény, hogy a szocializmus terjedésének arab földön sajátos és dinamikus segítséget adtak az egyenlősítő és közösségi hagyományok, ami egyuttal azt is jelentette, hogy a szocializmus soha nem volt egyszerű átvétele a "nyugatnak". Miután a marxizmust létrehozó kapitalizmus e területeken nem belső fejlődés eredménye, hanem a gyarmatosítás következménye. eszméit is az Európában tanuló-dolgozó arab értelmiségiek vitték szülőföldjükre, és terjesztették. További sajátos jelleget kölcsönöz a szocializmusnak, hogy a brit gyarmatosítás - azzal, hogy a meghódított területek igazgatásába bevonta a helyi értelmiséget (ezért annak kialakulását elősegítette) - valamivel kedvezőbb terepet teremtett, mint a még a nemzeti nyelv kialakulását is gátló francia kolonializmus. Figyelembe kell venni a szocializmus itteni történetének és terjedésének vizsgálatakor, hogy a marxizmussal (mint "nyugati" eszméramlattal) rögtön megjelenésekor összeütközött a kolonializmus ellen harcoló nemzeti felszabadító mozgalmakat vezérlő ideológia, a nacionalizmus. Ezeknek a hagyományoknak és körülményeknek az ismerete segít megérteni a felszabadító és társadalmi mozgalmak bonyolultságát, segít abban is, hogy ne mindenáron saját (Európa-centrikus), gyakran sematikus (a klasszikus osztálytársadalmakra kidolgozott) megközelítésünket alkalmazzuk.

A XIX. szd. közepén a tudományos szocializmus születésekor a hatalmas (közel 14 millió km²) kiterjedésű arabok lakta föld csak egyben egységes; abban, hogy - társadalmi strukturájában, ideológiai hagyományaiban - élesen különbözik attól az Európától, amelyben a marxizmus létrejött. Az egész XIX. században, sőt még a századfordulón is, szo-

cializmus - arab földön - lényegében az értelmiség egyik szűk rétegének ideológiája. Terjedéséhez az előfeltételeket Mohamed Ali modernizációs törekvései teremtették meg: százával küldte Franciaországba az egyiptomi (fia, Ibrahim pedig a sziriai) értelmiség legjobbait. Közöttük került Európába az arab szocializmus előfutára, R. Rifaat at-Tahtávi (1801-1873), aki a nagy utópikus szocialisták, mindenképp Saint-Simon nézeteinek tolmácsolója. A múlt század végén ismerkedik meg néhány arab értelmiségi a tudományos szocializmussal. Az Egyiptomban élő libanoni S. al-Sumajil (1860-1917) az első, aki a század végén a materializmust és a marxizmust népszerűsíti műveiben. Az első arab szocialista azonban, az egyiptomi Szaláma Muszá (1887-1958). Ő az első, aki bemutatja a marxizmus elveit, s művének is ezt a címet adja: al-Istirakijja (szocializmus). Egyik létrehozója volt 1920-ban a kairói Arab Szocialista Pártnak.

Az első világháború, a török birodalom felbomlása, az arab felkelés, a palesztinai zsidó nemzeti otthon angol ígérete, és mindenekelőtt az októberi forradalom jelentették azt az eseménysorozatot, amelynek következménye egyrészt az arab nemzeti felszabadító mozgalom és az arabizmus születése, másrészt a szocializmus eszméjének, magának a marxizmus-leninizmusnak a terjedése az arabok körében. Csakhogy ekkorra befejeződött egy közel évszázada tartó folyamat: az egész arabok lakta térség gyarmati uralom alá került. Így tulajdonképpen - bármilyen fontos cezura is 1917 - a tényleges határ a második világháború; az ez után következő események teremtették meg (egy-két évtized alatt) az arabok lakta területek függetlenségét. A függetlenségért való évszázados harc mellett egy másik, azzal minden szálában összefonódó, az egység megteremtésére irányuló küzdelem is megindult. A gyarmati hatalmak a XIX. század első harmadának végétől az első világháború végéig eltelt évtizedek alatt ugyanis nem elégedtek meg az arabok lakta térség uralmuk alá hajtásával. Az uralom megszerzése melletti fő céljuk - mint azt Marx angol parlamenti tudósításaiból is jól tudjuk - az egységtörekvések megakadályozása. Később pedig az egységes nyelvű, kulturájú, tradíciójú arab-lakta térséget mesterséges határokkal nemcsak önálló - legalábbis egymástól független - országokra széttördelni, hanem mindent megtenni ezek egymással való szembeállítására.

Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy a társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődése is csak nagyon lassan haladt előre: miután a kapitalizmus - gyakorlatilag az egész térségben - a gyarmatosítás következménye volt, nem alakulhatott ki ekkorra még a társadalmi haladás eszméjét hordozó munkásosztály, így a marxizmus-leninizmus terjesztője továbbra is az értelmiség volt (ha nem tekintjük a Maghreb bizonyos térségeiből kivándorló és külföldön - többnyire Franciaországban - munkássá lett arabok ekkor még nem túl jelentős csoportját, vagy a Masrek bizonyos térségeibe - Palesztinába - bevándorló, a marxizmus, sőt a leninizmus eszméit magukkal hozó kelet-európai zsidó munkások létszámában

előbbinél is kisebb osztagát). A gyarmati elnyomás, a munkásosztály hiánya - és a fentebb említettek mellett több tényező nehezítette a marxizmus-leninizmus terjedését. Az arabizmus ideológiáján kívül ilyen volt angol- és franciaellenessége miatt az arabok körében bizonyos népszerűsége szert tevő fasiszta ideológia (különösen erősen hatott a Mussolini-féle "proletár nemzetek" formula). Nem könnyítette terjedését az a tény, hogy igen gyakran nemzeti és vallási kisebbséghez tartozók voltak hordozói: örmények, zsidók, kurdok vagy olyan arabok, akik külföldön lettek marxistává (így rájuk is, mint a kisebbségekre könnyen ráilleszthették az "idegen érdekek képviselői" bélyeget).

Meg kell azonban jegyezni: ha a szocializmus eszméjének, a marxizmus-leninizmusnak a terjedéséről akarunk írni az arab világban, még a látszatát is el kell kerülni annak, hogy ez valamiféle egységes módon ment volna végbe az egész hatalmas térségben. Mert hiába volt vallása, nyelve és - egy viszonylag rövid időszakban - története is azonos az Atlasz-környéki, a Nilus-völgyi vagy éppen a Nedzsd-platói araboknak, a két világháború közötti időszak (tehát a szocializmusnak, a marxizmus-leninizmusnak e térségben való megjelenését) megelőző évtizedek története teljesen különbözik, s ekkor még nem beszéltünk azokról a tényezőkről, amelyek egy-egy vidék belső strukturáját jellemzik. Éppen ezért a kérdésről nem lehet általánosságban írni. Amit tenni tudunk az az, hogy az egyes térségek tényleges helyzetét, történetét e szempontból megvizsgáljuk. Amit - a fentiek figyelembevételével - általánosságban elmondhatunk, az a következő: a szocializmusra, a marxizmusra való hivatkozás a térségben három módon jelent meg:

1. Az un. gyarmati szocializmus a legrégebb; a századforduló után jelent meg a Maghrebben az ottani francia telepesekből lett munkások körében, a II. Internacionálé eszméinek hatása alatt: fokozatosan terjed a kikötői munkások, az elektromos iparban dolgozók, majd a vasutasok körében. Az első világháború után terjedt át a közel-keleti térségre. A testvériséget, a fajok közötti egyenlőséget hirdeti, és egyetemesnek mondja magát. A marxizmus korabeli elveiből következően nem ismeri a nemzeti kérdést, közömbös - ha ugyan nem ellenséges - a nemzeti érzéssel kapcsolatban. A korabeli szociáldemokratizmus megnyilvánulása arab földön ez a marxista áramlat.

2. Az un. kisebbségi szocializmus már a marxizmus-leninizmushoz, a nemzetközi kommunista mozgalomhoz csatlakozik. Véleményünk szerint ide tartozik a térségben elsőként megjelenő kommunista párt, az 1919 márciusában, a Kominternnel egyidőben megalakult palesztinai Szocialista Munkások Pártja annak ellenére, hogy létrejöttkor csak az alijákkal bevándorló zsidó munkások voltak tagjai. 1922-ben felveszi a Palesztinai Kommunista Párt nevet, amely 1924-ben már a Komintern tagja. Ez az áramlat az arab világ más térségeiben is nemzeti és vallási kisebbségekhez tartozók körében bontakozik ki, jelentős részben a csoportok értelmiségi elitje révén. Különösen jól látható ez a kezdeti

években az egész arab világban a "benszülött" zsidók, az egyiptomi koptok, a szíriai-libanoni druzok, a közel-keleti kurdok, az észak-afrikai kabilok körében. A nemzeti kérdés, a nacionalista mozgalmak ügyében alig lépett túl az első években a klasszikus marxista elveken.

3. Az un. "ifju nacionalizmusok" szocializmusa is korán megjelent. Az egész arab világban az 1920-as évek elejétől sorra jelennek meg az un. ifjuarab (fiatal szírek, ifju algériaiak stb.) nacionalisták mozgalmai (az 1908-as ifjutörök forradalom hatására). Ezek nagyon érzékenyek az arab nacionalizmus, az arab nemzeti mozgalmak ébredésére, de ugyanakkor a társadalmi felszabadulásra is. Megpróbálják a lenini "Világ proletárjai és egész világ elnyomott népei egyesüljete!" jelszót az arabok érdekében realizálni. Az ifjuarab mozgalom azonban kezdettől kettős arculatu: egy része multját a dicső arab történelemben (gyakran az iszlámban mint "szocialista vallásban") látja, másik része - ha ezzel nem is szakít teljesen - a nyugatra (egy részük a Szovjetunióra) tekint. Ez utóbbiak a forradalmi Oroszországra mint a politikai szabadság, a társadalmi és egyéni haladás hazájára tekintenek: reményüket a proletariátus győzelmébe, arab szocialista köztársaság megteremtésébe vetik. Az előzőhöz hasonlóan ez sem tömegmozgalom, lényegében a Nyugat-Európában nevelkedett értelmiségi elite korlátozódik. Szocializmus-értelmezésük nem stabil, gyakran csap át nacionalizmusba, bizonyítva azt a lenini igazságot, hogy a szocializmus, ha nacionalizmussal fertőződik, mindig nacionalista szinezetet kap.

Mindhárom irányzat szocializmusa a gyarmati társadalmi struktúra által meghatározott. Jellemzője, hogy értelmisége polgári eredetű, hogy a proletariátus részben a városba vándorlás, részben a deklaszálódás révén - de mindenképpen az ősi gazdasági kötelekeken kívül - születik. További jellemzője e társadalmaknak a harmadik szektor - belüli bérmunkások számának jelentős arányu növekedése.

A Komintern a legfontosabb feladatnak az arab kommunista mozgalom egyesítését, egységesítését tekintette. Egyszersmind támogatta az egyesült arab nemzeti felszabadító harc - következképpen egy egységes arab állam megalakításának - perspektíváját is. Az egység volt különben az arab kommunisták célja is, mintegy az arabizmus hatásaképpen. Az agrárforradalom követelése és a parasztság kommunista mozgalomba való bewonásának megvalósítása mellett, a legfontosabb feladat az arab országok kommunista pártjai föderációjának megvalósítása volt. A gyarmatosító hatalmak által szétördelt, mesterséges határok közé szorított arab világ feltételei azonban ezt nem tették lehetővé. Az események kényszerítő hatása ellenére a szíriai-libanoni kommunisták nemcsak országaik, hanem az egykori Nagy-Szíria (Szíria, Libanon, Palesztina, Transzjordánia) állami egységének megteremtéséért és természetesen kommunistáinak egységéért is harcba szálltak.

Összegzőképpen - mielőtt az egyes kommunista pártok tevékenységének rövid jellemzésére rátérnénk - azt mondhatjuk, hogy a nemzeti felszabadító harcban az 1920-as és 1930-as években eléggé gyenge volt a kis létszámú (néhány száz, maximum egy-kétezer főt számláló) kommunista pártok befolyása. Jelentős volt azonban hatásuk a szakszervezeti mozgalomra (a szakszervezetekben átlagosan mintegy tízezer fő tömörült). Azt mondhatjuk, hogy a kommunisták kezdettől fogva a nemzeti felszabadító mozgalom áldozatkész és állhatatos harcosai voltak.

Irakban 1920-ban jelennek meg a bolsevizmus eszméi és már az év végén bizonyos csoportok és egyének felveszik a kapcsolatot a Kommunista Internacionáléval. Irak nemzeti, vallási és kulturális sokszínűsége megkönnyítette a marxizmus-leninizmus eszméinek terjedését. 1930-ban - a formális függetlenség megadásakor - jön létre az első hivatalos kapcsolat a Komintern és az iraki kommunista csoportok között. A legjelentősebb az al-Ahali (Nép) csoport, amely a 30-as évek elején elkezd szervezni a különböző iraki sejteket, ami végül is 1937-ben az Iraki Kommunista Párt megalakulásához vezet (hivatalos megalakulását e csoportok egyesítésének idejére, 1934 márciusára teszik). Főtitkára Juszej Szalmán Fahd, a párt első lapja a Kifáh as-Saab (Népi Harc). A 30-as évek közepén az agrárreform megvalósítását, valamint a szakszervezeti mozgalom szervezését tekinti fő feladatának. Részt vesz a párt az 1936 októberi felkelés megszervezésében és végrehajtásában a nemzeti erők oldalán (ami - egyes szakértők szerint - a párt nacionalizálódását vonja maga után). Tagjai ezekben az években értelmiségiek és diákok voltak. 1936 végén a baloldali pártok és szakszervezetek egy népfront jellegű szervezetbe tömörültek, az un. Nemzeti Reform Pártjába.

Sziriában és méginkább Libanonban a szocializmus, a marxizmus-leninizmus mozgalommá fejlődése I. világháború alatti jelenség. A törökök elől a francia megszállás alatti szíriai területekre menekült örmény szociáldemokrata egyetemi oktatók és hallgatók hozták magukkal a bolsevik eszméket, akik Aleppóban, Damaszkuszban, Bejrutban (valamint más városokban) telepedtek le, s 1920 tavaszán létrehozták Örményország Kommunista Pártját. Artin Madojan vezetésével létrehozták a Spartacus nevű kommunista szervezetet, amelynek vagy féltucat városban voltak sejtjei, s amely az imperializmus ellen harcoló arab népekkel együtt küzdött a függetlenségért és a felszabadulásért. Zahléban alapítja meg Juszej Jazbek a "munkások és a nyomorultak újságját", a Bolygó Újságíró-t, amely reményeit "a szovjet forradalomba és munkásosztályba" veti. 1924 októberében a Kommunista Internacionálé segítségével Bikfájában megalakult a Libanoni Nép Pártja, amelynek Jabeck a főtitkára, Fuád Simali pedig az elnöke. Az 1926-27-es évek zajos eseményei után jön létre a Szíriai és Libanoni Kommunista Párt 1928-ban. Az örmények jelentős szerepet játszanak az első évek munkájában, de az arabok mellett kurdok is küz-

denek soraikban. 1931-ben lép be egy fiatal kurd tanító, Khaled Bagdas a pártha (ő fordítja először arab nyelvre a Kommunista Kiáltványt). 1930-ban a Szíriai Kommunista Párt élharcosa lesz az arab kommunista pártok föderációja eszméjének. 1935-ben tartják az arab kommunista pártok első regionális értekezletét, ahol arra a következtetésre jutnak, hogy az arab egység jelszavának hangsúlyozása irreális, s annak helyébe az arab föderáció jelszavát javasolják. 1934-ben még mindössze 400 a párt tagjainak a száma, 1939-ben viszont már 3500. 1934-ben kerül a központi bizottságba Nicolas Sauí és Faradzsallal Hélu. A párt stratégiája megegyezik a francia népfrontéval, majd egyre inkább hazafias párttá válik (különösen 1939 szeptemberétől, amikor Szíriát és Libanont francia csapatok szállják meg). Feladata: harc a megszállás ellen, a vichyi rendszer ellen; az ország függetlenségének követelése. Amikor 1940 tavaszán a szabad Franciaország erői az angolok oldalán szétverik a francia fasiszta erőket, s a londoni ideiglenes francia kormány megígéri a mandátum eltörlését, a párt legfőbb feladatának a fasiszmus elleni harcot tekintti. Bár az antifasiszta harcnak ad prioritást, mégis azon erők közt sorakozik fel, amelyek követelik az ország függetlenségét. 1943 december 31-én kezdődő kongresszusán a Szíriai-Libanoni Kommunista Párt tagsága - az országos politika alakulása következtében - a párt két részre osztását határozza el (tagjainak száma ekkor 7.000!), s létrejön a Bagdas vezette Szíriai Kommunista Párt és a Hélu vezette Libanoni Kommunista Párt (a két pártnak 1945-ben már 15.000 tagja volt).

A Palesztinai Kommunista Párt segítségével 1925-ben létrehozták Haifában a Palesztinai Arab Dolgozók Szövetségét, amely marxista-leninista szervezet volt (kisebb létszámú zsidó - különösen Jemenből érkezett keleti zsidó - tagsággal). A kommunisták részt vettek az 1925-ös Balfour-látogatás ellen szervezett általános sztrájkban. A párt támogatja - szinte válogatás nélkül - az arab nacionalista szervezetek és pártok antiimperialista megmozdulásait, amiért zsidó tagsága eléggé elbátortalanodik, sőt később eltávolodik tőle. A palesztinai kommunista mozgalom arabizálása különösen a véres 1929-es események után folytatódik. A Palesztinai Kommunista Párt az angol gyarmatosítókra hártja az eseményekért a felelősséget. A Komintern azonban mint jobboldali elhajlást ítéli el a PKP tevékenységét, főleg azért, mert nem fordított kellő figyelmet a fellahok és beduinok forradalmi bizottságainak megszervezésére. Az arabizáció végül is sikerre vezetett; 1930-ban a PKP VII. kongresszusán már fele-fele arányban vettek részt arab és zsidó küldöttek (a pártvezetésbe ekkor kerül be az első arab: Musztafa Szádi).

A Masrek (az arab kelet) többi országában csak a II. világháború után jött létre a kommunista párt. Elsőként Jordániában, amikor a Palesztinai Kommunista Párt zsidó frakciója Mikunisz vezetésével kilépett, a párt arab szekciója - arab nacionalistákkal - 1943 novemberében létrehozta a Nemzeti Felszabadítás Frontját (amely Izrael megalakítása

után Palesztina arablakta területein és Transzjordániában, azaz a közben megalakult Jordán Királyságban tevékenykedett). Ebből alakult 1951-ben a Jordán Kommunista Párt. Az 1954-ben elfogadott pártprogram harcot hirdet az imperializmus és a jordán feudalizmus ellen, az arab szolidaritás mellett. Támogatja a megszállt területeken kibontakozó ellenállást. A többi országban csak a 70-es évek végén jött létre kommunista párt, legkésőbb Szaud-Arábiában.

Egyiptomban csak 1921 februárjában születik meg az Egyiptomi Szocialista Párt, amely 1922-ben csatlakozik a III. Internacionáléhoz, azonban a Komintern 21 pontos felvételi követelménye sok intellektuelt (így az alapító Szaláma Muszát is) meghátrálásra, kilépésre kényszeríti. A párt 1923 januárjában veszi fel a kommunista nevet s lesz tagja a Komminternnek (kb. 1.500 tagot számítál). E korai szakasz egyiptomi marxista teoretikusa, "az egyiptomi kommunista mozgalom valóságos szellemi arya", Rosenthal, aki az al-Ahramban népszerűsíti a marxizmust. A Wafd párt hatalomra jutásakor (1924 januárjában), azonnal a munkásmozgalom ellen fordul. A megtorlás mindennapos lesz a kommunista párt és a szakszervezeti mozgalom ellen (Antun Marun, a kommunista párt vezetője, börtönben hal éhen). Erős szakszervezeti mozgalom alakul: a 30-as évek elején 300.000 tagról beszélnek. Az ipar a második világháborút megelőző években és különösen a háború alatt gyorsan fejlődik, s 1942-től 1945-ig a nagyipari proletariátus létszáma 50 %-kal nő (200 ezerről 300 ezerre). Ugyanakkor a marxista csoportok száma és tagsága is jelentősen növekszik. A legjelentősebbek: a Nemzeti Felszabadulás Egyiptomi Mozgalma (Hametu) 1937-38-ban, az Iszkra 1942-ben s a Népi Demokrácia csoport (a háború utolsó évében alakul). A rendőrség lecsap: megkezdődik az "első nagy kommunista per". Mindezek ellenére 1946-ban újjászerveződnek a szakszervezetek, s a Hametu is, amely előkészíti az Egyiptomi Kommunista Párt újjászervezését.

A Nilus-völgy többi arab országában is létrejött a kommunista párt. Legjelentősebb a szudáni. A párt a "Szudáni Mozgalom a Nemzeti Felszabadulásért" elnevezésű szervezetből jött létre 1946-ban. 1949-ben tartott I. kongresszusán Mahgubot választották a párt főtitkárává. Az 1952-ben létrehozott egyesített felszabadítási front egyik legaktívabb ereje a kommunista párt volt, a függetlenné válás után mégis illegálisba kényszerítették, sőt az Abbud diktatura idején kommunistaellenes pereket rendeztek. Aktívan részt vettek a diktatura megdöntésében (1964), sőt képviselőket kaptak a kormányban is. A következő évben mégis betiltották. Az 1967-ben rendezett IV. kongresszus új programja kimondja, hogy Szudánban járhatatlan a kapitalista út; földreformot, államosításokat követel. Az 1969-es fordulat után a Nimeri-kormányban kommunisták is voltak, de két évvel később véres hátszát indítottak a párt ellen.

A Maghrebben a marxizmus-leninizmus, a kommunizmus terjedésének sajátos történelmi-politikai és gazdasági-társadalmi körülményei voltak. Az a tény, hogy az arab világ e része már egy évszázada francia gyarmat, továbbá, hogy a gyarmatosítók és gyarmatosítottak egy bizonyos "keveredéséről" is beszélhetünk (európaiak - főleg franciák - százazrei éltek itt, arabok tízezrei dolgoztak Franciaországban), valamint hogy Nyugat-Európa egyik legerősebb kommunista pártjának rendkívül erős és közvetlen befolyása volt e térségre, olyan feltételeket teremtettek, amelyek megkülönböztették a Maghrebet az arab világ más térségeitől. E régióban a kommunista mozgalom szinte megjelenésétől szakít az un. gyarmati szocializmussal: 1920-ban mindhárom országban a Francia Kommunista Párt szekciójaként jönnek létre a helyi szervezetek.

A marokkói francia protektorátus területén a hatóság sem a szakszervezeti, sem a kommunista mozgalmat nem engedélyezte (ez utóbbit csak 1936-ban). Közben azonban jelentősen emelkedik az európai telepesek száma: 1919-ben még csak 60.000, 1936-ban már 200.000. Erős szakszervezeti mozgalom jön létre mindenekelőtt a pedagógusok, postások és a vasutasok körében, s valamennyien a kommunista szakszervezet harcos tagjai. A kommunista szakszervezeti munkások minden nagyobb városban a szocialista szakszervezeti föderációban tevékenykednek. A francia szocialisták erős befolyása alatt álló egyik marokkói nacionalista csoport a Párizsban szerkesztett Maghreb c. folyóirat körül tömörül (1932), majd Marokkóban fiatal szocialisták létrehozják a francia nyelvű Szocialista Marokkó c. lapot. Röplapjaikon a marokkóiakat a kommunista párthoz való csatlakozásra szólítja fel. 1936-ban a francia népfront lehetőséget ad a marokkóiaknak a politikai és szakszervezeti szervezkedésre, s a szocialista szövetségből kiválik a mintegy 500 - többségében európai - tagot számláló kommunista párt. Kis létszáma ellenére már ekkor sokarcu ez a párt (nemcsak az egyes városokban lévő szervezetek rivalizálnak, hanem még az egy-egy városon belüliek is: egyikben csak ügyvédek és funkcionáriusok, a másikban pedagógusok, a harmadikban postai tisztviselők stb. tömörülnek). 1938-ban felmerül a csoportok egyesülése. A gyarmatosító hatalom azonban igyekszik megosztani a kötötkben és a foszfátbányák centrumaiban dolgozó kislétszámú marokkói proletariátust. Szembeállítják a hatóságok a "bennszülött" munkásokat az európaiakkal. A kommunisták mindent megtesznek a diszkrimináció elhárítására. A Vichy-i kormány alatt a feszültségek csak növekszenek, s az amerikaiak partraszállásáig (1942. november 8.) nemcsak a kommunistáknak, de a nacionalistáknak, a szocialistáknak és a szakszervezetek tagjainak is üldözés az osztályrészük. A kommunisták a felszabadulás másnapján, november 9-én nemzeti front létrehozására tesznek javaslatot, s 1943 elején újjáalakul a párt Marokkói Kommunista Párt néven.

Algéria vonatkozásában a Komintern igyekezett elismertetni a Francia Kommunista Párttal a nemzeti-gyarmati kérdésben a lenini álláspontot. Ennek ellenére a kommunisták (Algériában ekkor még csak franciák) 1921 tavaszán olyan határozatot fogadtak el, hogy a gyarmati proletariátus felszabadítása az anyaország szocialista forradalmának van alárendelve, mert a muzulmán lakosság gazdasági, társadalmi, intellektuális és erkölcsi tekintetben alacsonyabb rendű. Az arab nacionalistákat feudálisokként bélyegezték meg és ítélték el. Amikor e faji határozatokat a Komintern 1922 májusában elítélte és visszavonásukra szólított fel; valamint Algéria függetlenségéért való küzdelemre, az algériai kommunista szervezetek ismételten elvetették az algériai nacionalizmus minden válfaját csakugy, mint az Algéria függetlenségéért való harcot. Miután a Komintern ismételten megbélyegezte e "gyarmatosító" kommunistákat, sokan elhagyták a szervezeteket, amelyek létszáma 1922-ben alig érte el a 3-400 tagot. A kommunista mozgalom azonban fokozatosan erősödött. Különösen a forradalmi szakszervezeti mozgalomban résztvevő algériai munkások és fiatal értelmiségiek csatlakozása révén. Így aztán lassan megváltozott a korábbi álláspont: az új kommunista párttagok elfogadták Algéria függetlenségének követelését, mert úgy vélték, hogy a forradalom előbb következik be Algériában, mint Franciaországban, s elvetették a forradalom anyaországi elsőbbségének tételét. Az "ifjú algériaiak" közül sokan bekapcsolódtak a kommunista mozgalomba, s közülük többen a Komintern moszkvai iskolájába kerültek. 1936-ban megszületett az önálló Algériai Kommunista Párt, amelynek ekkor 5.000 tagja volt. A párt a francia népfront hatására is széles nemzeti egységfront kialakítására törekedett, s még ugyanez évben az Ulémák mozgalomával, az Észak-afrikai Csillaggal, valamint más polgári és nacionalista szervezetekkel létrehozta a Mohamedán Kongresszus elnevezésű szervezetet (amely első összejövetelét Algírban tartotta 1936. június 7-én). Programja olyan követeléseket foglalt magában, mint a meg nem művelt nagybirtokok szétosztása, egyenlő munkáért egyenlő bér elvét, az arab nyelvű oktatást, az állam és az egyház szétválasztását, (de ugyanakkor a Franciaországgal való közigazgatási kapcsolat fenntartása mellett volt). A háború kirobbanása után az algériai kommunisták visszatérnek Algéria függetlenségének követelésére, sőt Szovjet-Algéria követelésére, de fenntartják hűségüket a "harcoló Franciaországhoz" is.

Tunéziában a kommunizmus már megjelenésekor radikálisan szakít a gyarmati szocializmussal. 1920 május 20-án - még a kommunista föderáció megalakulása előtt - a kommunista ifjusági szervezet csatlakozik a Kominternhez. E szervezet irányában a Kommunista Internacionálé legfőbb követelménye a tuniszfikálás volt. A franciák és frankofon arabok mellett tuniszi kereskedők, sőt földmunkások is megjelennek a kommunisták sorában, ami mindenképpen különlegessé teszi a Maghreb pártok között. Azért is sajátos helyzete, mert a III. Internacionáléval nem az FKP-n keresztül lép kapcsolatba, hanem

közvetlenül. A Komintern IV. kongresszusának tuniszi kommunista küldötte, Tahar Budenga, támadja az FKP-nak a forradalom anyaországban való győzelme primátusáról szóló koncepcióját és az algéri un. pszeudo-kommunistákat. A 30-as években (1934-ben válik egyébként önállóvá) a nemzetközi kommunista mozgalomhoz hasonló politikai irányvonalat fogad el. A mozgalom egyik jelentős teoretikusa, Ali Dzserád erőfeszítést tesz arra, hogy az antifasiszta harc primátusa mellett a párt fenntartsa az antiimperialista harc irányvonalát is. 1943 májusában szabaditják fel a szövetségesek Tunéziát a német megszállás alól. Ezt követően jelentősen nő a kommunista párt tagjainak száma. A háború következő két évében a TKP csakugy, mint a Maghreb másik két kommunista pártja, az FKP által meghirdetett formulát a nemzeti felszabadulás elé helyezi: a "harcoló Franciaországhoz" való csatlakozás politikájáért száll sikra. A Maghreb többi országában is működik - illegálisan - önálló kommunista párt.

Az arab világban a szocializmus háromnegyed évszázados története nemcsak ideológiai eklekticizmust mutat, hanem a politikai ellentmondások sokaságát is magában rejt. Mindezen ellenére ezek az évtizedek teremtették meg ahhoz a feltételeket, hogy az arab országokban minden jelentős, tömegeket mozgósító ideológiai-politikai áramlat szocializmusként tüntethesse fel magát: az "egységes arab nemzet" régiói között "osztódó" baathizmus csakugy, mint az arab egységben és szocializmusban Egyiptom vezető szerepét megteremteni igyekvő nasszerizmus. Ez nemcsak a Szovjetunió és kialakuló (majd megerősödő) szocialista világrendszer hatásának és vonzerejének tulajdonítható, és nemcsak annak, hogy a nemzeti függetlenség megteremtése után az arab országokban is el akartak vetni, fel akartak számolni mindent, ami az imperializmusra, a kolonializmusra emlékeztetett. Nagy jelentősége volt ebben annak a küzdelemnek, amelyet az arab kommunista pártok játszottak az egyes országok függetlenségéért és a fasizmus ellen vívott harcban. Így a baathizmus és a nasszerizmus mellett a harmadik legjelentősebb, az egész arab térségben ható ideológiai-politikai áramlat a kommunista mozgalom, amely történetének ezen szakaszában "nacionalista ellen-ideológiaként" igyekezett tömegeket hódítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Histoire générale du socialisme. I-IV.k. Paris (1972 és 1978 között).
A. Abdel-Malek: La pensée politique arabe contemporaine. Paris, 1970.
Michel Aflak: The Arab Nationalism. Berkley, 1962.
L'Algérie en marche vers le Socialisme. Économie et politique. 1965. 130.sz.
Samir Amin: Le développement inégal. Paris, 1973.
Samir Amin: La Nation arabe. Paris, 1976.
O.Carré: La légitimation islamique des socialismes arabes. Paris, 1982.

- J. Couland: Le Parti Communiste Libanais - 60 ans après. Maghreb-Machrek, 1975.68.
Information Bulletin arab kommunista pártok határozatairól hirt adó számai.
- Z.I. Levin: Razvityije arabszkoj obszesztvennoj miszli 1917-1945. Moszkva, 1979.
- Koshéri Mafhouz: Socialisme et pouvoir en Egypte. Paris, 1972.
- H. Mahr: Die Baath-Partei. München, 1971.
- Marton Imre: Utópikus szocialista koncepciók a harmadik világban. Világosság, 1975.10.
- Nagy László: A kommunista mozgalom története Algériában 1930-1946. Tud.Szoc.Füz.
1982. 58.sz.
- Dunia Nahas: The Israeli Communist Party. London, 1976.
- M. Robinson: Marxisme et monde musulman. Paris, 1972.
- A. Samarbakhsh: Le socialisme en Iraq et en Syrie. Paris, 1978.
- Simon Róbert: Marx, néhány marxista irányzat ... Magyar Filozófiai Szemle, 1980. 5.sz.
A szocialista orientáció. Bp. 1984.
- B. Tibi: Die Arabische Linke. Frankfurt a M. 1969.
- La voie égyptienne vers le socialisme. Cairo, 1966.
- A. al-Wardi: Tārikh al-istirakijjah al-izlamiyyah. Bagdad, 1955.
- N. Weinstock: Le mouvement révolutionnaire arabe. Paris, 1970.